

УДК 911.3

Ніщименко О. І., студ.,

Ніщименко В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: демографічна ситуація, регіональна система розселення, ринок праці, структура зайнятості населення.

Вступ. Постановка проблеми. В сучасних умовах територіальна організація розселення здійснюється у формі систем. Це передбачає взаємопов'язаний розвиток поселень залежно від їх місця у системах

© Економічна та соціальна географія. – 2014. – вип. 1 (69)

розселення. На відміну від мережі поселень, яка характеризується автономністю поселень, незначним розвитком міжпоселенських зв'язків, система розселення являє собою сукупність населених пунктів різної величини і функцій, між якими існують різні види зв'язків. На сучасному етапі розвитку суспільства при зростанні ролі міського способу життя зростає потреба дослідження регіональної системи розселення, зокрема системи розселення столичної області. В області відбуваються зміни у системі розселення: зростає роль міста Києва, зменшується роль районних центрів. Перетворення, що відбуваються в області відбуваються під впливом різноманітних факторів. Тому досить актуальним є вивчення та характеристика системи розселення Київської області, а також дослідження тенденцій її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розселення населення України (в т.ч. Київської області) займається багато українських вчених: А.І.Доценко (адміністративно-територіальний устрій і розселення в Україні, концепції розселення), В.О.Джаман (регіональні системи розселення, демографія), А.В.Ковтун (регіональні демографічні аспекти зайнятості трудових ресурсів у промисловості України, сільське розселення), М.П. Крачило (розвиток і розміщення міських та сільських поселень, географія населення), М.В.Гладій (сільське розселення в умовах трансформації форм власності), Ю.І.Пітюренко, Т.В.Буличева, О.І.Шаблій, О.Г.Топчієв, О.А.Константинов, О.В.Краснопольський, В.В.Ковтун, А.В.Степаненко, О.В.Заставецька, Л.М. Корецький, М.І.Фашевський. Трансформації у системі розселення населення України досліджуються у відділі суспільно-географічних досліджень Інституту географії НАН України.

Формування цілей статті. Об'єктом дослідження виступає система розселення області.

Предмет – сучасний стан та особливості системи розселення Київської області.

Метою дослідження є розкриття сутності та сучасного стану системи розселення Київської області.

Завдання – аналіз територіальних відмінностей у системі розселення Київської області та тенденцій її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розселення населення – це просторове розміщення відносно стійких сукупностей людей, об'єднаних спільною діяльністю, насамперед виробничою, що здійснюється в межах певних територіальних форм організації, якими є поселення. Уособлюючи суспільство, останні виникають і розвиваються як просторові форми буття продуктивних сил, а отже і населення – головного чинника суспільної діяльності. Кількість населення є узагальнюючим показником розвитку поселень.[1]

Система регіонального розселення – це сукупність поселень, які об'єднані цілісністю наявних економічних та соціальних зв'язків. Формуються ці системи під впливом різних чинників, головними з яких є

розміщення продуктивних сил, економіко-географічне положення, поєднання природних умов і ресурсів, демографічна ситуація, рівень розвитку інфраструктури та ін. Залежно від ступеня спільності, набору та інтенсивності існуючих зв'язків і чинників формуються різні типи систем розселення.

Регіональні системи розселення відіграють важливу роль у формуванні загальнодержавної системи розселення. Водночас регіональні системи поселень являють собою каркас просторової організації регіональних суспільних комплексів, виступаючи однією з основних функціонально-структурних підсистем. За допомогою різноманітних зв'язків населених пунктів вона вступає у взаємодію з іншими підсистемами регіонального суспільного комплексу (виробничою, соціальною, інфраструктурною та ін.).[1,3]

Для діагностики системи розселення використовується набір показників, які відображають їх кількісні параметри, якість, тип систем розселення.

Якщо кількісні показники (площа, чисельність населення, співвідношення між чисельністю населення різних пунктів, а також між міським і сільським населенням тощо) дають уявлення про територіальні відмінності, що легко перевіряються, то про якість систем розселення можна судити виходячи зі ступеня сприятливості для організації об'єктів соціальної інфраструктури.

Регіональні системи розселення істотно відрізняються одна від одної за територіальною структурою і впливом обласних центрів на динаміку розвитку відповідних систем. Велике місто – ядро завжди відчутно впливає на формування транспортної мережі, яка в сучасних умовах стає вирішальним чинником розвитку всієї внутрішньорегіональної системи розселення. Це виявляється в концентрації сільського розселення приміських зон та уздовж транспортних шляхів; у регулюванні розвитку середніх і малих міст з урахуванням економіко-географічного положення.

Таким чином, просторові розміри регіональних систем розселення залежать від розміщення по території країни головних осередків суспільного життя – міст-мільйонерів і крупних міст.[3]

Київська область включає 25 районів, 26 міст, з них із спеціальним статусом 13 (міста обласного підпорядкування), 30 селищ міського типу, 1126 сільських населених пунктів, а також функціонує 605 сільських рад. [2]

Характер і функціональні особливості поселень зумовлений чинниками, що визначають формування продуктивних сил: з одного боку, це природно-географічні умови, а з іншого – та роль, яку відіграє область у територіальному поділі праці. Щодо природно-географічних умов, то вони пов'язані з наявністю в Київській області двох природно-кліматичних зон – поліської та лісостепової, що мають суттєві відмінності у формуванні продуктивних сил, а отже, і розселення. Лісостепова зона характеризується більшою щільністю населення, розвиненішими системами розселення: тут

розміщена основна мережа міст, значно вища насиченість селами. Місце і роль області в територіальному поділі праці зумовлюється, крім сприятливих природних умов, її центральним положенням, наявністю такої потужної водної артерії, як Дніпро, розгалуженою системою шляхів сполучення. Це, а також наявність на території області столичного центру з розвинутими промислово-виробничою, науковою, культурно-освітньою, побутовою та іншими сферами, не лише сприяло розвитку продуктивних сил, а й забезпечувало здійснення організуючого впливу області на формування виробничих структур навколишніх територій.

Система розселення з вказаних причин на Київщині характеризується вищими параметрами розвитку, ніж у сусідніх регіонах. Так, на 1000 км² території області припадає 0,8 міст, 1,9 міських поселень, а на 1 км² – 29,3 осіб населення міст і 37,5 осіб міського населення (селищ міського типу) в цілому (в Житомирській області, наприклад, відповідні показники становлять 0,3, 20,2 і 25,9 осіб); по сільському розселенню відповідні показники – поселень 40,3 і населення 27,7 осіб (у Житомирській області 54 поселень і 20,6 осіб, що свідчить про відносну здрібненість тут сільської поселенської мережі). [3]

На формування сучасної системи розселення впливає демографічна ситуація. На 1 січня 2014 р. в області, за оцінкою головного управління статистики в Київській області, проживало 1725,5 тис. осіб. (Рис.1) За 2013 р. чисельність населення збільшилася на 3,4 тис.осіб, що у розрахунку на 1000 жителів становило 2,0 особи. [2]

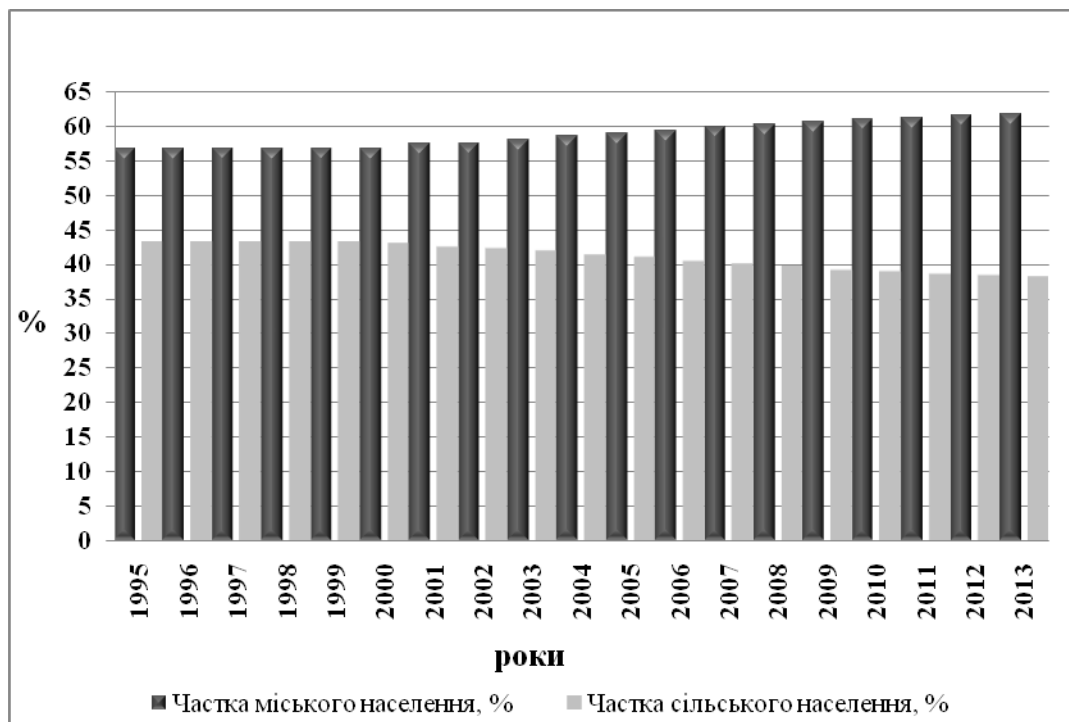

Рис.1 – Динаміка структури населення Київської області [2]

Збільшення чисельності населення області відбулося за рахунок міграційного приросту населення - 10,1 тис. осіб (у 2013 р. майже в усіх містах та половині районів області зафіксовано міграційний приріст населення), водночас зафіксовано природне скорочення населення - 6,7 тис. осіб.

Порівняно з 2012 р. обсяг природного скорочення збільшився на 492 особи, або з 3,6 до 3,9 особи на 1000 наявного населення. Найгірші показники спостерігаються серед населення сільської місцевості. Це призводить до загального зменшення населення на 1,5% щорічно. Такі показники ще раз підтверджують факт впливу соціальних і матеріальних умов на природний приріст населення.

Народжуваність зменшилась з 12,2 до 11,9 народжених у розрахунку на 1000 наявного населення. [2]

Співвідношення чоловіків і жінок в регіоні у 2013 році 46,2% і 53,8% відповідно. Перевага жінок над чоловіками пояснюється насамперед меншою смертністю жінок і міграцією за межі держави, що найбільше впливає на чисельність чоловіків.

Описана вище демографічна ситуація в Київській області, зокрема її старіння, зумовлює високу частку людей у віці старшому за працездатний 24,6 %, в той же час на вікову групу у віці молодшому за працездатний припадає всього 15,6 %, група населення у працездатному віці складає 59,8%. У розподілі населення за основними віковими групами простежується чітка закономірність – у сільській місцевості частка осіб старше працездатного віку (30,3%) є значно вищою ніж у міських поселеннях (21,0 %), а тому навантаження на працюючих є дуже високим.

Важливими для дослідження системи розселення також виступають показники ринку праці.

Зайнятість є індикатором соціально-економічного розвитку суспільства, яка формує його економічний потенціал, рівень і якість життя населення. Чисельність зайнятого населення в 2013 році у віці 15-70 років, у порівнянні з 2012 роком, збільшилася на 3,9 тис. осіб та становила 762,0 тис. осіб. Рівень зайнятості серед цієї вікової групи громадян зріс на 0,5% (із 59,3% до 59,8%).[4]

Виходячи з особливостей даного регіону сформувалась своєрідна структура зайнятості. Найбільша частка населення зайнята в сфері торгівлі, ремонту, готельно-ресторанному бізнесі (22,65%, переважно зосереджена у приміській зоні міста Києва, завдяки вищій щільності населення і вищим доходам населення порівняно з іншими районами області). 17,9 % населення зайнято в промисловості, 9,87 % - в сфері транспорту та зв'язку, 8,06 % - в освіті. У сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві і рибництві зайнято 7,86 % населення області (в південних агропромислових районах частка зайнятих сягає 30-40%). 7,8 % населення працює в закладах з охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, 7,4 % - в державному управлінні, 7,2 % - у діяльності пов'язаній орендою

нерухомого майна, 5,3% - у будівництві, 2,2 % – зайнято у фінансовій діяльності, 3,8% - в інших видах економічної діяльності.

Важливим показником ринку праці є безробіття населення.

Кількість зареєстрованих безробітних на кінець січня 2014 р. становила 17,7 тис. осіб. Із загальної кількості безробітних жінки склали 53,1%, а молодь у віці до 35 років – 42,0%. Допомогу по безробіттю отримували 82,3% осіб, які мали статус безробітного.

Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по області за січень 2014 р. збільшився на 0,2 % і на 1 лютого 2014р. становив 1,7% населення працездатного віку. Зазначений показник мешканців сільської місцевості перевищив рівень зареєстрованого безробіття мешканців міської місцевості та складав 2,1% проти 1,5%.

Навантаження зареєстрованих безробітних у державній службі зайнятості на одне вільне робоче місце (вакансію) загалом по області у січні 2014 р. становило 8 осіб. За районами значення цього показника коливалося від 2 осіб в Обухівському і Фастівському районах до 63 осіб – у Тетіївському районі.

За професійними групами найбільший попит на робочу силу спостерігався на професіоналів (19,4% від кількості вакансій на кінець січня 2014 р.), кваліфікованих робітників з інструментом (16,9%) та працівників найпростіших професій (14,2%). Найменшим був попит підприємств на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства (1,5%).

За сприяння державної служби зайнятості в січні 2014 р. було працевлаштовано 543 особи, які мали статус безробітного, або 2,8% від їх загальної кількості. Серед працевлаштованих осіб 58,6% склали жінки, а молодь у віці до 35 років – 41,4%. Найбільша частка працевлаштованих серед осіб, які мали статус безробітного, спостерігалася у м. Березань (9,6%), а найнижча – у Тетіївському (0,6%) районі. [2]

Сьогодні в умовах високого рівня безробіття трудові ресурси виступають важливим чинником подальшого розвитку поселень.

В межах Київської області сформувався міський та сільський тип розселення.

Міське розселення в області характеризується наявністю великого міста Білої Церкви (207 тис. 269 осіб), трьох середніх (Бориспіль – 59 тис. 579 осіб, Бровари – 98 тис. 263 осіб та Фастів – 47 тис. 716 осіб) та 19 малих міст. (Рис.2) Окрему групу становлять безлюдні міста – це Прип'ять і Чорнобиль, розташовані в зоні високої радіаційної забрудненості внаслідок Чорнобильської катастрофи, з яких виселені мешканці.[2,3]

У Київській області міста є народногосподарськими центрами, в них зосереджується переважна частина продуктивних сил, зокрема промисловості, наукова, культурно-освітня та інша діяльність, прямо чи опосередковано пов'язана з їх функціонуванням. Серед малих міст Ірпінь, Вишневе і Переяслав-Хмельницький виконують функції центрів обробної

промисловості, Вишгород та Українка – енергетики, а решта – агропромислові центри.

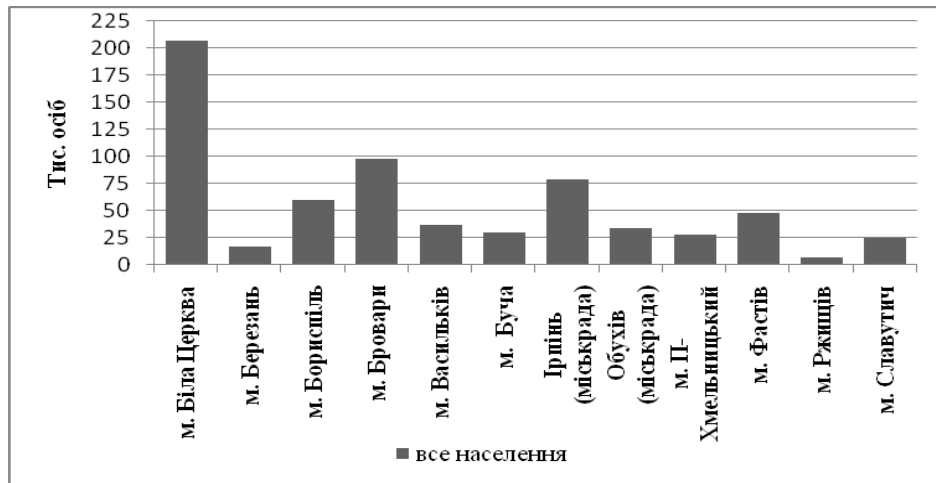

Рис.2 – Кількість постійного населення міських поселень Київської області (2013 р.) [3]

Наукове і практичне значення має групування міст за динамікою людності за останнє десятиріччя. Як показав аналіз, усі міста області можна поділити на дві узагальнені групи: ті, що збільшили людність і ті, що зменшили людність.

До першої групи увійшло два середніх за людністю міст – Бориспіль та Бровари, людність яких протягом 1996-2010 рр. збільшилась на 3%. Це пов'язане з розміщенням їх у приміській зоні Києва та розвитком промисловості, яка має виробничі зв'язки з економікою столиці. До цієї групи належать також чотири малих міста (Вишневе, Вишгород, Ірпінь та Березань), розташованих також у приміській зоні Києва, людність яких збільшилась на 5-12%. Ці міста виконують функції міст-супутників столиці, в яких розселена робоча сила, зайнята у м. Києві, а деякі з них мають розвинену промисловість.

Друга група є найбільшою за кількістю міст і залежно від темпів зменшення людності поділяється на три підгрупи: - міста, що зменшили людність менше ніж на 10%. Це велике місто Біла Церква, середнє – Фастів та вісім малих міст (Васильків, Переяслав-Хмельницький, Славутич, Обухів, Боярка, Кагарлик, Сквиря, Ржищів); - міста, що зменшили людність на 11-20% (Богуслав, Українка, Тараща, Тетіїв, Яготин); - міста з найбільшими темпами зменшення людності (понад 20%), а саме Миронівка та Узин, що відносяться до категорії деградуєчих.

Не менш важливо враховувати територіальну структуру сільського розселення, яка перш за все характеризується відмінностями розселення в розрізі природних зон. У лісостеповій зоні, яка займає дві третини площі густота сільської поселенської мережі майже втричі більша, ніж у поліській (104 поселення проти 35 на 1000 км² території) та більша щільність сільського населення (66 осіб на 1 км² проти 27). Разом з тим, для поліської зони характерна більша середня людність одного сільського поселення

порівняно з лісостеповою (772 особи проти 629). У свою чергу, поліська зона неоднорідна у природно-економічному та розселенському аспектах і може бути поділена на дві підзони: північну і південну. Якщо південна, розташована у Київській приміській зоні, визначається наявністю великих за людністю поселень, то північна дрібноселеністю (середня людність поселення 490 осіб). [3] (Рис.3)

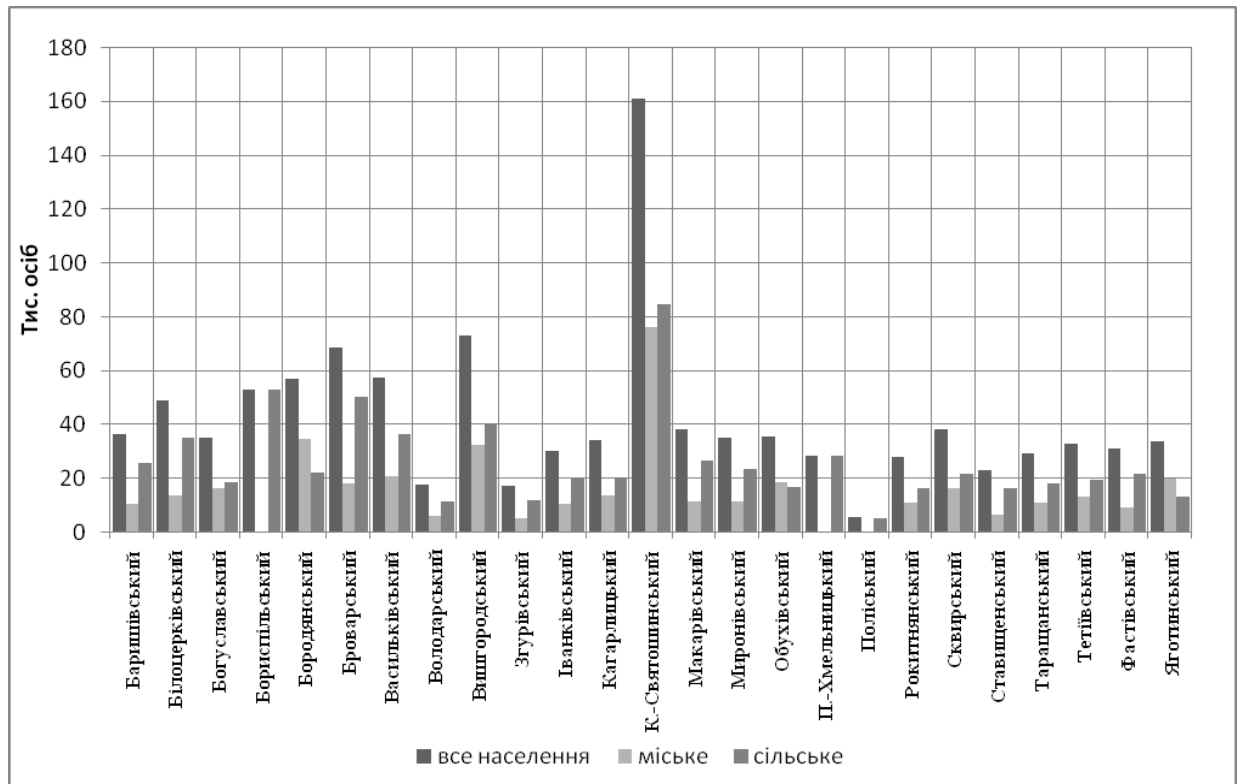

Рис.3 – Кількість постійного населення адміністративних районів Київської області (2013 р.) [2]

Аналіз темпів скорочення сільського населення адміністративних районів Київської області упродовж 2008-2013 рр. показав, що в цілому для області воно зменшилось на 2,3%. За указаний період найвищими темпами скорочення сільського населення вирізнялися Згурівський (8%), Богуславський (7%), Рокитнянський і Ставищенський (6,5%), П.-Хмельницький, Таращанський, Володарський, Поліський, Макарівський і Іванківський (6%) райони. Високими темпами скорочення сільського населення (4-5%) вирізнялись Барішівський, Кагарлицький, Миронівський, Обухівський, Сквирський, Тетіївський, Фастівський і Яготинський райони. Середніми темпами скорочення вирізнялись Білоцерківський, Бородянський та Васильківський райони (2-3 %). Незначні темпи скорочення притаманні для Броварського і Вишгородського районів (0,5-0,6%). Приріст сільського населення характерний лише для двох районів області: Києво-Святошинського (7%) та Бориспільського (1,1%).

Територіальні відмінності у структурі розселення зумовлені також техногенною катастрофою на Чорнобильській АЕС та масовим

організованим переселенням постраждалого населення в екологічно чисті райони Київщини.

Для збереження існуючої системи розселення на нашу думку необхідно:

- розвивати зелений туризм (насамперед у Богуславському, Макарівському та ін. районах);
- активізувати розвиток малого підприємництва шляхом створення малих та середніх підприємств виробничого типу;
- збереження і розвиток соціальної інфраструктури: існуючих медичних закладів, шкіл і системи закладів побутового обслуговування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, для Київської регіональної системи розселення характерні такі основні риси, як скорочення загальної кількості населення області, населення приміських районів кількісно зростає, південних – поступово зменшується, поліських і проміжних знижується швидкими темпами. В результаті спостерігається тенденція до зникнення малих сіл, а у великих селах – зростання чисельності населення. Скорочення населення в області зумовлене природним рухом. А це, безумовно, відображається на мережі поселень, оскільки основна частка населення концентрується в межах Київської міської агломерації. Ситуація в області дещо поліпшується за рахунок позитивного сальдо міграції.

Список використаних джерел:

1. Доценко А.І. Розселення в Україні: проблеми і перспективи / Доценко А.І., Зінич В.Т., Данилишин Б.М. – К.: РВПС України НАН України, 2006. – 268с.
2. Інформаційний портал Головного управління статистики у Київській області. – Режим доступу: <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua>
3. Регіональне розселення в Україні: стан і прогноз/ [Доценко А.І., Зінич В.Т., Великохатко О.Т. та ін.]. – К.: РВПС України НАН України, Видавництво «Фенікс», 2007 – 376 с.
4. Сайт Київської обласної державної адміністрації Режим доступу: www.koda.gov.ua

Нищименко О. І., Нищименко В.І. Сучасний стан системи розселення Київської області

Розкрито особливості системи розселення Київської області. Окреслено тенденції розвитку регіональної системи розселення, на основі аналізу демографічної ситуації області, визначено її вплив на сучасну систему розселення.

Ключові слова: демографічна ситуація, регіональна система розселення, ринок праці, структура зайнятості населення.

Нищименко О. И., Нищименко В.И. Современное состояние системы расселения Киевской области

Раскрыты особенности системы расселения Киевской области. Определены тенденции развития региональной системы расселения, на основе анализа демографической ситуации области, определено ее влияние на современную систему расселения.

Ключевые слова: демографическая ситуация, региональные системы расселения, рынок труда, структура занятости населения.

Nischimenko O. I., Nischimenko V. I. The current status of the system of settling of Kyiv region

The peculiarities of settling system of Kyiv region were considered in this article. Trends of the development of regional settling system were defined, also it was determined the influence of demographical situation on the modern system of settling, based on the demographical analysis of Kyiv region.

Keywords: demographic situation, regional settlement system, labor market, the structure of employment.